

MĂNĂILĂ, CĂPITANUL DE BUZĂU

MIRCEA ILIESCU

Într-un studiu publicat anterior¹⁾, aminteam numele ctitorului mănăstirii Bordești din județul Vrancea, așa cum îl indicau inscripțiile pictate sau sculptate și cum era înscris în pomelnicul mănăstirii : Mănăilă Căpitanul²⁾.

În 1915, Virgil Drăghiceanu³⁾ și, mai recent, Nicolae Stoicescu în utilul său *Dicționar al marilor dregători*⁴⁾ au prezentat — succint — evoluția politică a acestui personaj care ajunsese, în primele decenii ale veacului al XVIII-lea, vel șetrar și vel clucer.

Semnalam, în studiul amintit, prezența la Bordești a unei echipe de meșteri folosită de cantacuzini la ridicarea numeroaselor lor ctitorii de la sfârșitul secolului al XVII-lea, echipă din care ni s-a păstrat doar numele lui Pîrvu Mutu⁵⁾, cel ce atinsese — la începuturile lui 1700, de cînd datează pictura de la Bordești — culmile măiestriei sale artistice.

Știind că în acea epocă de efervescentă artistică una dintre problemele ctitorilor era găsirea unor meșteri foarte pricepuți, căci după cum scria Toma Cantacuzino brașovenilor : „aici sînt mulți, dar cei buni lucrează la trebile mării sale, lui Vodă“⁶⁾, am explicat prezența — la Bordești — a acestei echipe de certă valoare.

Coroborînd date extrase din peste 200 de documente⁷⁾ cu indicațiile oferite de cronicile vremii și cu cele conținute în tabloul votiv al bisericii, am încercat să creionăm portretul unui interesant personaj al epocii brâncovenești, corectînd sau completînd unele inadvertențe apărute în literatura de specialitate.

Fiul lui Stoian, căpitan de Buzău în 1669⁸⁾, Mănăilă semnează primul său act în august 1672 ca logofăt⁹⁾. Printr-un calcul aproximativ, bazat pe date referitoare la evoluția politică a tatălui său Stoian, am putut ajunge la concluzia că Mănăilă s-a născut în 1653 sau 1654¹⁰⁾, iar prima sa funcție a fost aceea de logofăt al episcopiei Buzău¹¹⁾, importantă instituție de cultură la sfârșitul veacului al XVII-lea, unde Mănăilă și-a făcut — probabil — și studiile și căreia în tot restul vieții îi va face danii de moșii¹²⁾.

La 20 octombrie 1685 Mănăilă era vel căpitan de margine¹³⁾, înlocuindu-l în această funcție pe tatăl său care — curînd după această dată — este menționat ca mare serdar¹⁴⁾. Se poate observa deci că ascensiunea concomitentă a părintelui și a fiului se înscrie în limitele domniei lui Șerban Cantacuzino, dovedind existența unui anumit tip de relații între familia Mănăilă și Cantacuzini. Aceste relații sînt clar explicate de tabloul votiv pictat la Bordești. Între celelalte personaje apare — surprinzător — și fostul domn Șerban Cantacuzino, pictat la peste un deceniu de la încetarea sa din viață.

Reamintind că pictura bisericii datează din 1699-1700, că numele primului fiu al lui Mănăilă era Șerban, că el se născuse probabil în 1685 sau 1686¹⁵⁾, dată ce coincide cu ascensiunea politică a lui Mănăilă, ajungem la concluzia că domnul Șerban Cantacuzino a fost nașul întîiului copil al lui Mănăilă. Dealtfel, deși pictat la 12 ani de la moartea sa, Șerban Cantacuzino este reprezentat purtînd în mînă tradiționalul ștergar brodat primit de către naș. Se explică astfel atît prezența echipei de meșteri cantacuzini la Bordești, dar mai ales evidenta ascensiune a lui Mănăilă care trece — în 1686 — din funcția de logofăt în cea de mare căpitan de margine.

În primii ani ai domniei lui Constantin Brâncoveanu, Mănăilă păstrează funcția de mare căpitan de margine și apoi de mare căpitan de lefegii¹⁶⁾, dînd noului domn importante dovezi de loialitate. Astfel, la începutul lui 1693, spune cronicarul, complotul împotriva domnului, pus la cale de Staicu Merișanu și Dumitrașcu Paharnicul de la Corbi, a fost deconspirat cu ajutorul unui „căpitan din cei de leafă, urgisit de domnul“ care „au mers la căpitanul cel mare al lor“¹⁷⁾ ducîndu-i cărți doveđitoare primite de la Dumitrașcu Corbeanu.

La 11 ianuarie 1693¹⁸⁾, marele căpitan de lefegii, cel care, la rîndul său, a dus scrisorile lui Constantin Brâncoveanu, dîndu-i posibilitatea să pedeapsească pe boierii răzvrățiți, nu era altul decît căpitanul Mănăilă.

Această dovadă de credință căreia îi adăugăm acum și rezolvarea unor însărcinări dificile primite de la Constantin Brâncoveanu, unele menționate chiar în cronicile vremii, i-au întărit poziția în fața domniei. Dealtfel, meritele lui Mănăilă ca mare căpitan de margine sau mare căpitan de lefegii pot fi evidențiate amintind că între 1688 și 1698 prin Țara Românească au trecut peste 12 mari oști¹⁹⁾, cele mai multe tătărăști, chemate să participe la luptele din Banat. Una din sarcinile marelui căpitan de lefegii era, în această situație, și aceea de a menține ordinea și de a limita abuzurile acestor oștiri pe itinerarele respective, uneori stăvilind efectiv invazia tătărăscă, așa cum s-a petrecut în 1702, cînd — spunea N. Iorga — Constantin Brâncoveanu a „scos împotriva tătarilor nu mai puțin de 20 de steaguri de pedestri și călări“²⁰⁾.

Cu intermitențe ne semnificative Mănăilă păstrează una dintre funcțiile amintite — vel căpitan de margine sau de lefegii — pînă în 1706, cînd este numit șetrar și apoi mare șetrar²¹⁾, continuînd să se bucure de încrederea lui Constantin Brâncoveanu. Pentru a da numai un exemplu, menționăm cronica lui Radu Greceanu, în care se arată că în 1707 domnul Țării Românești a trimis „împreună cu banii și pe Mănăilă vel șătrariu dă au mersu la Poartă și ca să ducă banii și ca să rămîie în locul lui Iordache Crețulescu, acolo la Țarigrad“²²⁾.

Că în acel prim deceniu al veacului al XVIII-lea Mănăilă făcea parte dintre slujitorii de încredere ai domniei o demonstrează de asemenea și faptul că, alături de cantacuzini și de rudele domnului, Mănăilă primește vizita lui Constantin Brâncoveanu, în satul său, la Mărăcineni, iar istoria de taină consemnează că „rugîndu-l Mănăilă vel șătrariul ca să meargă și la satul lui la Mărăcineni... măria sa numaidecît

au fost bucuroși și au mers... făcându-i Mănăilă... ospaț foarte frumos...“²³). Cu această ocazie domnul a fost găzduit numai de boierii cantacuzini, Mihai, Constantin, Toma și Șerban, de cei doi gineri, Nicolae Ruset și Șerban vel stolnic, și în sfârșit de Pană vel comis, iar vizita pe care i-a făcut-o Constantin Brâncoveanu dovedește nu numai poziția privilegiată pe care Mănăilă o obținuse în acest început de veac, dar mai ales faptul că el era considerat ca făcând parte dintre foarte apropiatii domnului, între rudele acestuia, alături de cantacuzini.

Această poziție se baza, desigur, pe importante averi, parte dintre ele moștenite de la tatăl său Stoian²⁴), dar majoritatea întocmite prin cumpărarea succesivă a delnițelor țărănești. Moșiile sale, hotărnicite în 1704, depășeau 5 000 stinjeni²⁵) lineari, în care nu se includ o serie de alte achiziții în Modruzești, Sinești, Berindești, Blestematele, Mărăcineni, Negoșina, Măgura, Goniții...²⁶). Li se adaugă vii întinse, mori, vâduri, locuri de casă în Focșani, București, Mărăcineni și — singurele case păstrate pînă astăzi — la Buzău²⁷).

Mare clucer în 1710, Mănăilă va fi totuși amintit în documente ca mare șetrar pînă la 25 august 1711²⁸). Această dată ne reamintește evenimentele din vara anului 1711 cînd, la 18 iunie, spătarul Toma Cantacuzino a trecut pe cărările munților Vrancei în Moldova, unde s-a alăturat trupelor moldovene și rusești.

Nu putem preciza care a fost poziția lui Mănăilă față de acțiunea spătarului. Cert este că după 1711, un timp, nu l-am mai întîlnit în actele vremii ca mare dregător, figurînd doar după 1717 ca biv vel clucer²⁹).

Prezența trupelor ruse în Moldova, ocuparea Focșanilor, sosirea țarului Petru I și, mai ales, cucerirea Brăilei au impresionat probabil și pe vel șetrarul Mănăilă. Fără să-i poată dovedi participarea la acțiunea lui Toma Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu îl suspectează în anii următori ca pe unul dintre acei boieri care, „aflați în tabăra de la Albești, ar fi dorit o trecere deschisă de partea rușilor“³⁰).

După 1711 activitatea politică a lui Mănăilă scade în intensitate, iar corespondența păstrată — referindu-se numai la probleme financiare — dovedește prezența lui, continuă, la Buzău.

Interesant este că și după tragicul sfîrșit al lui Constantin Brâncoveanu, în timpul domniei lui Ștefan Cantacuzino, Mănăilă nu va mai deține alte funcții, numai aceea de clucer, figurînd uneori în acte și ca biv vel clucer. Nici în timpul domniei lui Nicolae Mavrocordat el nu va mai fi mare dregător, deși prin soția sa Mira — mătușa lui Gavrilescu mare agă — Mănăilă se înrudea și cu întîiul domnitor fanariot.

Dealtfel, în vîrstă fiind, el cedase locul celor patru fii ai săi, rămînînd doar să certifice uneori vechi pricini, cum se întîmplă în 1719, cînd, alături de alți boieri, adeverește datoria „de bani“ ce-o avea Constantin Brâncoveanu față de soția lui Șerban Cantacuzino, încă din 1688.

În 1723, cînd, „ajuns la vreme de slăbiciune și apropiindu-să ceasul morții au făcut diată rînduind toate trebile“³¹), Mănăilă lăsa în urmă o activitate de peste o jumătate de veac. Cel ce stăvilise distrugerile pro-

vocate de oștile tătărăști, participase la demascarea complotului lui Dumitrașcu paharnicul, străbătuse Peninsula Balcanică de la Constantinopol la Iași, Camenița sau Tighina³²), a făcut o singură greșală : aceea de a fi sperat prea devreme în independența Țării Românești, în special în acea conjunctură politică și militară care s-a soldat cu înfrângerea de la Stănilești.

Chiar din succinta expunere a funcțiilor și relațiilor lui Mănăilă s-a putut — credem — deduce că acest personaj, de formație cărturărească, dacă ne amintim că intrase în scena politică a epocii ca logofăt, a acordat o atenție deosebită ctitoririi de monumente, iar calitățile artistice ale edificiilor ridicate de el și care ni s-au păstrat dovedesc un gust foarte sigur.

Am menționat deja construirea — în 1699 — a mănăstirii Bordesti³³), a cărei biserică — împodobită de pictura lui Pîrvu Mutu și de măiestre sculpturi în piatră — rivaliza cu majoritatea ctitoriilor cantacuzine.

În 1710, Mănăilă a inițiat ridicarea unui alt monument — azi dispărut din păcate — biserica Brezoianu din București, la construirea căreia și-a asociat alți doi mari boieri : pe Șerban Bujoreanu și Petrașcu Brezoianu³⁴).

Este foarte posibil ca Mănăilă să nu fi fost străin nici de ridicarea bisericii Broșteni din Buzău sau a schitului Tihilești, ctitorii ale cumnatului său Caloian³⁵), așa cum desigur lui i se datorează ideea construirii bisericii Sf. Nicolae Vechi din Focșani, ridicată de fiul său Ștefan, ajuns în 1720 căpitan de cazaci în Tîrgoviște³⁵).

Unii cercetători îi atribuie tot lui Mănăilă construirea schitului Rețea sau Recea, atestat documentar la începutul veacului al XVIII-lea³⁶), iar în actele familiei este menționat un alt schit — Merișani — căruia una dintre nepoatele lui Mănăilă îi dăruia moșii, în 1780, pentru că avea „așezămînt“³⁷).

Concomitent, căpitanul Mănăilă și-a organizat — desigur — și o seamă de reședințe dintre care, spuneam, nu s-a păstrat decît casa din Buzău și aceasta modificată de urmașii săi. Trebuie să ne imaginăm însă că — cel puțin la Mărăcineni, sat al cărui nume și-l alătură uneori aceluia de botez — Mănăilă își construise un conac asemănător celor cantacuzine (de la Filipeștii de Tîrg spre exemplu), din moment ce își permitea să invite și să găzduiască acolo pe domnitorul obișnuit cu luxul care a fost Constantin Brâncoveanu.

Funcțiile politice, evenimentele la care a participat, relațiile sale de rudenie sau simplă prietenie cu înalți demnitari și mai ales ctitoriile căpitanului Mănăilă ne permit să întregim portretul unei personalități complexe care s-a bucurat, în epocă, de un binemeritat prestigiu. Este suficient să reamintim cîteva din concluziile succintei prezentări cronologice a evenimentelor vieții sale : intrat în scena politică a Țării Românești ca logofăt, Mănăilă cunoștea probabil cel puțin două limbi străine : greaca și slavona, fiind desigur — în tinerețe — unul dintre sîrguincioșii cititori ai cărților de mare circulație, iar în anii următori a

rămas în apropierea învățaților vremii : Constantin Cantacuzino, Radu Greceanu, Radu Popescu... Apoi ca om de arme a avut posibilitatea să cunoască întreaga Țară Românească, a străbătut Țara Moldovei de la Focșani la Cămenia sau Tighina, trecînd prin Iașul marilor monumente ; a trăit un timp în marea capitală de imperiu ce era — pe atunci — Constantinopolul. Acolo omul politic a înțeles fragilul echilibru în care Constantin Brâncoveanu, cu mari eforturi, susținea Țara Românească, între marile puteri Turcia, Rusia, Imperiul Habsburgic...

Un orizont foarte larg pentru acele vremuri, un orizont de cunoaștere și de cultură ce argumentează gustul artistic sigur la care ne-am referit cînd enumeram ctitoriile căpitanului și care explică — în parte — subiectul acestei comunicări.

Schițînd trăsăturile unui interesant personaj al istoriei noastre, am încercat să așezăm la locul cuvenit — între marii dregători ai vremii — pe Mănăilă Căpitanul, subliniind complexitatea existenței unui om de arme, om politic și de cultură, o personalitate — pe nedrept uitată — a unei strălucite epoci.

N O T E

1. *Mircea Iliescu*, Decorația din Bordești (Vrancea) și importanța ei pentru iconografia românească, în *Biserica Ortodoxă Română*, an XCIV, nr. 1-2, ianuarie—februarie 1976, p. 180-185.
2. Numit Mănăilă din Buzău sau Mărăcineanu apare înția oară în studiile de specialitate, la Nicolae Iorga, *Studii și documente*, V, 1903, p. 103-104.
3. Virgil Drăghiceanu și Gh. Pișculescu, Biserica fostei mănăstiri Bordești-Rîmnicu Sărat, în *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice*, 1915, p. 63.
4. Nicolae Stoicescu, Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XV-XVII, București, 1971, p. 208-209.
5. *Autoportretul și inscripția însoțitoare se află acum la Muzeul de Artă al R.S.R.*
6. Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, Constantin Brâncoveanu, București 1969, p. 86.
7. Majoritatea documentelor se află la Arhivele Statului București, fondurile : Episcopia Buzău, mănăstirea Banu, mănăstirea Rîmnic și la Biblioteca Academiei R.S.R.
8. Arhivele Statului București, Mitropolia Țării Românești, CXXIV/3.
9. Biblioteca Academiei R.S.R., document CXXVII/131.
10. La 21 septembrie 1653, Mănăilă din Zorești arăta ce zestre a dat fiului și fiicei sale (A.S.B. Mănăstirea Banu, XXII/12 foto); D. Gh. Ionescu, Casa Vergu-Mănăilă din orașul Buzău, în *Revista Muzeelor*, 2, V, 1968, p. 174, crede că „familia Mănăililor” venea din Bălișoara.
11. Studii și materiale de istorie medie, IV, 1960, p. 570. În listele de dregători nu este menționat Mănăilă. În plus, în toată perioada în care figurează ca logofăt, Mănăilă nu pare să fi părăsit Buzăul.
12. A.S.B., Episcopia Buzău, I/55.
13. Biblioteca Academiei R.S.R., VII, 253.
14. A.S.B., Episcopia Buzău, XCIII/3, documentul 9.
15. În tabloul votiv al bisericii, copilul pare să aibă 12-13 ani, iar pictura a fost executată în 1699-1700.
16. A.S.B., Episcopia Buzău, XXV/21 și B.A.R., DXXIX.
17. Istoria Țării Românești de la octombrie 1686 pînă la martie 1717, Ed. Grecescu, București, 1959, p. 46 și urm.
18. Toate aceste evenimente se petreceau cu câteva săptămîni înainte de moartea lui Constantin Cantemir (17 martie 1693). Vezi nota anterioară și N. Iorga, Constantin Brâncoveanu, viața și domnia lui, București, 1914, p. 94-95.
19. St. Ionescu, P.I. Panait, Op. cit., p. 56.

20. N. Iorga, Op. cit., p. 122.
21. A.S.B., Ep. Buzău, XXV/26.
22. Radu Greceanu, Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu Voievod (1688-1714), București, 1970, p. 158-159.
23. Idem, p. 176.
24. Biblioteca Academiei R.S.R., DXXII/11.
25. Un exemplu al felului în care se constituie — prin cumpărări repetate a delnițelor țărănești — o nouă moșie, este Negoșina, domeniu întocmit prin 36 de cumpărări. Vezi A.S.B., Ep. Buzău, LVII/14-50.
26. Vezi nota 7.
27. Pentru Focșani, vezi A.S.B., Ep. Buzău, LX/1; pentru Buzău, cu unele corecții, D. Gh. Ionescu, Op. cit., p. 174.
28. A.S.B., Ep. Buzău, LXVI/15 și LXX/8.
29. N. Stoicescu, Dicționar..., p. 209.
30. St. Ionescu, P.I. Panait, Op. cit.
31. A.S.B., Ep. Buzău, I/55.
32. St. Ionescu, P.I. Panait, Op. cit., p. 241 (autorii îl numesc Manoilă). Mănăilă a condus 1500 de salahori, 220 de care și 60 de toporași la reconstruirea cetății Benderului.
33. B.A.R., CXXVIII/274.
34. Inscripțiile medievale ale României, vol. I, Orașul București (sec. XIV-XVII), București, 1965, p. 222.
35. A.S.B., mss. 729, f. 64-65.
36. N. Stoicescu, Dicționar..., p. 210. Recea (uneori Retea) apare între moșiile numite de hotărnicia din 1704 (B.A.R., DXXII/11) și A.S.B., mss. 132, f. 217 v
37. A.S.B., Ep. Buzău, XXV/37.